

THOMAS GÜR:

ÄR DET EXCEPTIONELLA EXCEPTIONELLT?

Sverige är fantastiskt. För att inte säga enastående. Om denna uppfattning om Sverige som unikt och exceptionellt handlar Per T Ohlsson senaste bok, *Gudarnas ö. Om det extremt svenska*.

Med ett drivet språk och den professionella publicistens utmärkta handlag belyser Ohlsson det "exceptionalistiska" i den svenska uppfattningen om Sverige. "Exceptionalism" blir i Ohlssons ordbok liktydigt med tron på ett fenomen, i detta fall landet, nationen eller folket, är enastående, unikt, ja, exceptionellt.

Och exempel på denna tro hämtar Per T Ohlsson från Växjöbiskopen Nicolaus Ragvaldis teorier från 1434 om *Norden som nationernas sköte och goternas urhem* över Olof Rudbecks *Atland Eller Manheim* till Herman Lundborgs *Svenska folktyper* och Per Gahrtons *Vad vill de gröna?*

Sammanförandet av mytologerna Ragvaldi och Rudbeck med docenten i

rasbiologi Lundborg och fundamentalisten Gahrton samt en del andra ej fullt så udda figurer ur det svenska historiekabinettet kan förefalla konstlat, men den minsta gemensamma nämnaren finns likväl där. Samtliga som figurerar i *Gudarnas ö* har på ett eller annat sätt, mer eller mindre svulstigt, oförblommerat eller med eufemismer förtäckt, uttryckt den extrema åsikten om det unikt svenska.

Ohlssons bok behandlar egentligen två samhörande men i grunden olika fenomen. De första delarna av *Gudarnas ö* är en historisk rekapitulation från medeltiden till tiderna kring andra världskriget med rasbiologin som höjdpunkt i den svenska exceptionalismen. De senare kapitlen i boken behandlar snarare den svenska isolationismen. Viljan att stå utanför, inte ingå i olika mellanstatliga samarbeten, må de sedan heta NF, FN, Europarådet, EEC, EG eller EU har många gånger hämtat sina argument från tanken om den svenska exceptionalismen. Såväl Arvid Lindman som Birgitta Hambreus (hemska jäm-

Gudarnas ö. Om det extremt svenska. Per T Ohlsson. Brombergs 1993.

förelse) har baserat sina respektive diskurser om det nödvändiga utanförskapet just på att Sverige är unikt.

För den som vill ha exempel på hur argumenten går igen under 70 år av politisk debatt, för den som vill se i vilken suspekt nationalistisk tradition som debattörer på vänsterkanten arbetar, för den som vill studera de evinnerliga lamentationer som utslungats av de krafter som i syfte att hålla Sverige utanför Europa inte dragit sig från att prata om "militärkupp", "förräderi" "anpasslighet" utgör de senare kapitlen i *Gudarnas* ö en ständig källa att ösa ur.

Att många av nej-sägarnas teser i den dagsaktuella debatten om Europasamarbete består av en hel del obskyrt tankegods från den svenska historiens skuggsidor har i och för sig inte varit mig främmande. Men Per T Ohlsson påvisar en tydlig kontinuitet i de svenska isolationisternas ansatser oberoende av politiska förtecken.

Men det finns trots allt en avgörande skillnad mellan de två huvudavdelningarna i *Gudarnas* ö. Vad Per T Ohlsson visar i den andra avdelningen är att bland de isolationistiska argumenten har idéerna om den svenska exceptionalsismen varit mycket framträdande. Men isolationismens historia är i akt och mening en annan än historien om exceptionalsismen. Idén om den egna nationens unicitet kan lika gärna vara ett

instrument i en linje som förespråkar expansionism, interventionism eller imperialism.

När Ohlsson i den senare avdelningen inte gör skillnad mellan exceptionalsismen som idé och som instrument förbigår han därmed en annan avgörande fråga. Är fortfarande uppfattningen om det exceptionellt svenska "mainstream" i svensk politik och samhällsliv? Att denna uppfattning fortfarande lever vidare, råder ingen tvekan om, men i vilken mån är den en huvudfåra i den svenska självuppfattningen?

Personligen har jag svårt att uppfatta den svenska exceptionalsismen som vare sig dominerande i samhällsdebatten eller som något anmärkningsvärt. Kanske beror det på vilka referensramar man som läsare har.

Från den korta tid jag hann gå i turkisk skola (totalt tre årskurser) har jag ett beständigt minne från i stort sett samtliga lektioner: Det genomgående budskap jag kan erinra mig som våra lärare försökte prångla in i våra mottagliga barnhjärnor var turkarnas förträfflighet. Det fanns ingen hejd på hur bra turkarna varit genom världshistorien och därmed var det inte heller någon hejd på historieförfälskningarna. Motgångar förklarades med att turkarna hängivit sig åt främmande influenser, haft dåliga föredömen och avvikit från det exceptionellt turkiska.

Då jag senare i tonåren läste Theodor Kallifatides' *Bönder och herrar* samt *Plogen och Svärdet* insåg jag att skrytet med den egna nationens förträfflighet och övervåldet på historiska fakticiteter trots allt inte var något förbehållet blott den turkiska skolan. Emellertid har jag i det närmaste inga minnen från att de svenska skolor jag efteråt gick i ens kom i närheten av den turkiska exceptionalism jag kunde referera till. Inte heller den modernistiskt präglade exceptionalismen, välfärdsstatsskrytet, lagom-förträffligheten, är något som kom att tränga sig på i någon nämnvärd grad.

Alla länder har haft exceptionalistiska utsvävningar i sin historieskrivning och sin egenbild. Och i rekapitulation kan jag inte se att den svenska egenbilden varit särskilt mycket annorlunda. Men just detta är märkligt nog Per T Ohlssons huvudpoäng. I inledningen av *Gudarnas ö* finns följande passus:

"Exceptionalism i någon form finns i alla länder, oavsett system eller bakgrund. Vad som i detta avseende skiljer Sverige från andra länder är graden, djupet och varaktigheten samt den omständigheten att de nationella myterna är övertäckta med ett tjockt lager av välfärds- och solidaritetsretorik som ofta gör dem svåra att identifiera och bearbeta."

Ovanstående resonemang är i mitt tycke sannerligen förunderligt. Den svenska exceptionalismen är således unik.

I en bok om den svenska exceptionalismen framhåller således författaren att Sverige trots allt är mycket exceptionellt. Ja, Sverige är så exceptionellt att till och med dess exceptionalism är exceptionell. Frågan är då vad författaren vinner med en sådan ansats?

Om det som utmärker det extremt svenska är en uppfattning om Sveriges exceptionlighet i allt, vad blir då värdet av en insikt som har sin utgångspunkt i att i Sverige är till och med exceptionalismen exceptionell? Men kanske bevisas satsen om den svenska exceptionalitys exceptionalism just av detta att till och med Per T Ohlsson som skriver en kritisk betraktelse över den inte kan frigöra sig från densamme.

Men i så fall är en sådan slutsats alltför lik berättelsen om kung Oidipus och hans far och mor som just genom sina försök att undkomma den ödesdigra profetian kom att lägga grunden för dess uppfyllelse. En intellektuellt tilltalande självmotsägelse, en epimenidisk paradox ("Alla kretensare ljugar"); men inte heller så mycket mer.

Återstår alltså att söka det extremt svenska som en huvudströmning i den svenska samhällsdebatten.

Hur det går med den saken tycker jag bäst symboliseras av följande. Begrunda nedanstående redaktionella ståndpunkt vars kärna är: "den svenska statens inre och yttre styrka och statsarbetets effekti-

vitet, till stöd för landets gemensamma uppgifter, till vård om rikets internationella ställning och till statsintressets befrämjande gentemot alla enskilda partiers och klassers öfvergrepp eller oberättigade anspråk."

Den med sin historia förtrogne läsaren känner igen Svensk Tidskrifts programförklaring från 1911. (Återgiven i föregående nummers ledare.) Så sades det då. Och redaktionen av i dag skriver fortfarande under dessa ord. Och det är helt i sin ordning.

Emellertid har jag mycket svårt att föreställa mig att en turkisk tidskrift med ovanstående programförklaring skulle be en invandrare med svensk bakgrund recensera en bok vars huvudtema skulle vara en kritisk betraktelse av det extremt turkiska.

Och det ger en alldeles utmärkt fingerisning om huruvida uppfattningen om den svenska exceptionaliteten fortfarande är en huvudfåra eller ej i den svenska självuppfattningen.

HÅKAN A BENGTTSSON:

EN GLAD OCH FÖRBITTRAD LAX

Att recensera Sten Anderssons "I de lugnaste vatten..." (Tiden, 1993) i Svensk Tidskrift är en inte helt lätt uppgift. Att skriva om en partivän (ett uttryck Andersson själv ofta använder) i en "motståndartidskrift" tillhör inte vanligheterna. Speciellt inte

att skriva om en person som demoniserats av anhängare och motståndare. För många inom borgerligheten är han – för att använda ett annat av författarens favoritord – *inkarnationen* av det "onda" inom socialdemokratien.

Samtidigt är uppgiften stimulerande och en smula lockande.

Nu är "I de lugnaste vatten..." ingen traditionell memoarbok, och har kanske inte heller några sådana pretentioner.

I de lugnaste vatten... Sten Andersson.
Tiden 1993.